

## ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

### Emmanuel Chalupný

#### 120. výročí narození

Martina Urbanová

Svůj důležitý význam pro pochopení sociologie práva má dílo E. Chalupného, od jehož narození uplynulo v tomto roce 120 let (Tábor 14.12.1879).

*Emmanuel Chalupný po ukončení gymnázia v Táboře studoval na právnické a filozofické fakultě české univerzity v Praze. V letech 1901–1902 redigoval časopis Studentské směry, v nichž se zabýval politickou angažovaností mládeže. Od roku 1903 vedl rubriku vnitřní politiky v Času. V letech 1906–*

*1910 působil v týdeníku Přehled. Od roku 1910 měl advokátní kancelář v Táboře, kde již zůstal až do své smrti. Od roku 1923 působil jako docent sociologie na univerzitě v Brně. Následující rok se stal docentem na české technice v Praze.*

*Chalupný byl žák Masaryka. Šel však svou cestou, proto se s ním brzy rozcházel a nakonec prudce rozešel. Roku 1925 stál Chalupný u založení Masarykovy sociologické společnosti, která existovala až*

<sup>34</sup> Srv. JEDLIČKA, J.: O americkém dni nezávislosti. In: Události a názory, Free Europe. Munich, 4. 7. 1983.

do roku 1939. Chalupný získal prestižní a exkluzivní členství v tehdejší Mezinárodní sociologické ústavu v Paříži a dalších světových sociologických společnostech, což mu zaručilo mezinárodní ohlas, stejně jako jeho schopnost publikovat v šesti jazycích.

Druhá světová válka přinesla Chalupnému obtíže, podařilo se mu za nepatrný ústupek vydat pouze jeden svazek „Sociologie“.

Po válce musel čelit útokům nejen na vlastní osobu, ale i na sociologii jako takovou. Podařilo se mu ještě publikovat několik literárních děl. Mocenský boj proti sociologii byl předznamenán známým Sochorovým článkem v Rudém právu ze dne 17.2.1949 a pak následným zákazem přednášení sociologie, rozpuštěním sociologických institucí, zákazem vydávání odborných časopisů.

Emanuel Chalupný se již nedočkal znovukonstituování sociologie. Umírá 27.5.1958 v Táboře.

První oblast jeho zájmu po vydání Všeobecné sociologie, kvůli které obětoval věd v roce 1927 své právnícké povolání, byla sociologie práva. Jak sám píše, „odcházíte po 25leté advokátní praxi z tohoto nesnadného, ale právě pro sociologa nenahraditelně poučného povolání, odnáším si z něho veliké bohatství sociologických poznatků, nejvíce ovšem z oboru práva. Poznatků těch mohl bych ovšem ve své vědecké práci využít kdykoliv, ale přece nejlépe se k tomu hodí doba nejbližší, dokud život právní mám úplně a přesně v čerstvé paměti...“<sup>1</sup>

Dílo Sociologie a filozofie práva a mravnosti (1929), vydané v Praze, vlastním nákladem spisovatele s podporou ministerstva školství a národní osvěty v komisi univ. knihkupectví Bursíka a Kohouta, je vlastně první českou sociologií práva a je samozřejmě o to zajímavější, že ji autor napsal po tak dlouhé advokátní praxi. Dílo má v názvu pojem mravnost, neboť Chalupný pokládal za nutné společně s právem analyzovat i vliv mravnosti, jelikož dosavadní vědecká pojednání o poměru těchto dvou sociologických faktorů považoval za zcela chybná, naivní a někdy až absurdní, v čemž se projevila jeho známá řevnivost a kritičnost. Sociologie práva podle něho zkoumá tu část kultury, která se jmenuje právo, sociologie mravnosti onu část, která se nazývá mravnost, sociologie práva a mravnosti zkoumá obě tyto části kultury zároveň, jejich vzájemný poměr, shody a rozdíly.

Chalupný chybně ztotožňuje sociologii a filozofii práva. Sám uvádí, že název filozofie práva použil zá-

měrně neboť „velká část veřejnosti při dosavadním nedostatečném vzdělání sociologickým porozumí mu lépe než názvu sociologie a také zastaralé osnovy našich fakult právnických vědí jen o filosofii práva ne o sociologii“.<sup>2</sup> Chalupný ostře zkritizoval sociologické metody, které se zakládají na abstraktních konstrukcích a vůbec normativní přístup ke zkoumání sociální reality. Proti tomu postavil metodu svoji: empirické studium fakt. Svoji metodu charakterizoval slovy: „Ne pouhé studium literatury, nýbrž empirie v nejulastnější slova smyslu.“ Empirií sociologie je mu společenská praxe. Výsledkem této praxe je sociologická teorie. Obojí se navzájem podmiňuje a upadá i hyne, když se od sebe odtrhne.

Proč tato metoda je tak málo využívána, vysvětluje velmi jednoduše: Praktičtí právníci jsou zaměstnání praxí tak, že nemají čas ani zájem, aby svoje rezultáty vědecky a filozoficky zpracovali a vědcům i filozofům, kteří právní filozofii a sociologii píší, zase chybí podrobná znalost praxe. „Jediná cesta ke skutečné sociologii a filozofii práva je uvést konkrétní fakta a jejich ideové zpracování v spojitost nerozlučnou, v celek organický, jenž by vyrůstal z tvrdé, ale pevné a životodárné půdy skutečnosti a přesnou metodou vědeckou dospíval k vyšším abstrakcím“.<sup>3</sup>

K dokonalému vystižení práva nestačí podle Chalupného znát všeobecnou logiku a právní literaturu a nestačí k tomu znalost všech zákonů. Zákon je pouze jedna složka práva, sama o sobě neživotná a nečinná, která se teprve prováděním v praxi stává sociálním činitelem. Právo se nevyčerpává zákonem, naopak vedle zákona jsou činitelé další, stejně významní. Chalupný vzpomíná Vilfreda Pareta, který shledal ve výrocih porotních soudců těchto osm vlivů: vliv zákona, vliv politiky, snahy humanitní, stranické vášně, suverénnost členů poroty, různé tendence porotců, zvláštní zájmy občanů, chvilkové dojmy.<sup>4</sup> Těmito úvahami vlastně Chalupný předběhl behaviorální jurisprudenci a kritickou kriminologii.

Základem Chalupného rozborů je právo rakouské a československé, a to nejen zákony a ostatní předpisy jeho doby a k nim se vztahující právní logika a literatura, nýbrž i právní praxe, zejména judikatura, která poskytuje možnost studovat fakta čerpaná přímo ze života. Jde tu o empirické studium faktů, při němž Chalupný zdůrazňuje, že kdo chce právo poznat, musí je „prožít, pročitit, protřpět a také tvořit“. Přiznává se tím k introspekci a vskutku také pronikají do jeho výkladů i osobní zážitky,

<sup>1</sup> EMANUEL CHALUPNÝ, Sociologie a filozofie práva a mravnosti, Praha 1929, s. 9 an.

<sup>2</sup> Tamtéž, s. 12 an.

<sup>3</sup> Tamtéž, s. 14.

<sup>4</sup> Tamtéž, s. 15 an.

sympatie a antipatie, pod jejichž zorným úhlem rozebírá nejednou různé aspekty konkrétní právní pře. Toto metodologické spojení skrývá nebezpečí, před nímž varoval již F. Bacon, totiž ovlivnění badatele různými iluzorními idejemi, jemuž se nevyhnul ani E. Chalupný.

Již jeho současníci jako např. filozof J. Král mu vytýkali, že vychází z jednotlivých soudních dějů, opírá se o právní řád a praxi jediného státu a že i přes četné bystré postřehy a rozsáhlou znalost faktů dospívá místy k příliš všeobecným a ukvapeným názorům, neboť přeceňuje typičnost a všeobecnost některých jevů nebo ji nalézá tam, kde není.<sup>5</sup>

Jeho dílo Sociologie a filosofie práva a mravnosti vysoce ocenil A. I. Bláha: „...spis to i svou metodou i svými výtěžky v české literatuře právnícké ojedinělý.“<sup>6</sup>

Bláha ve své Sociologii vydané v roce 1968 v kapitole Sociologie práva uvádí: „Poněvadž máme v češtině znamenitou a opravdu vyčerpávající práci o sociologii práva od E. Chalupného, pokládal jsem za správné, abych se ušetřil zbytečné duplikace práce o témže předmětu, omezit se jen na to nejnужnější. V ostatním odkazuji k Chalupnému.“<sup>7</sup> Bláha zařazuje Chalupného do brněnské sociologické školy. Jaký je podle něho rozdíl mezi školou pražskou a brněnskou:

Sociologové ze školy pražské stojí na stanovisku, že sociolog má jen konstatovat, zjišťovat a vysvětlovat a že ve vědě teoretické nesmí být míšena hlediska zjišťující a hlediska hodnotící. Naproti tomu sociologové ze školy brněnské vycházejí od téže zásady, přece jen hodnotící soudy připouštějí, právě proto, že vidí hlouběji a přesněji do procesů sociálního dění a že v důsledku toho mohou spolehlivěji vyvozovat vztažnosti mezi tím, co jest a mezi tím, co má být.<sup>8</sup>

Chalupný přikládá sociologii práva pozitivní úlohu jediné ospravedlnitelné vědy o právu, která je schopna najít pravdu a objektivní platnosti v právu. Objevuje se tak u něho známá řevnivost mezi filozofy, sociology a teoretiky práva, kteří se snaží

vzájemně zpochybnit svá nazírání na problematiku práva.

Přes určité výhrady slouží Chalupného dílo k poznání právního života v českých zemích a i dnes zůstává platné jeho vymezení práva jako oblasti sociálního života s vlastními zákonitostmi, která ostatní oblasti tohoto života ovlivňuje, prostupuje jimi a stejně tak je ovlivňována a prostupována svým okolím.

Další díla, která zasahují do praxe i teorie práva a jsou neprávem opomíjena jsou např. *Poměr sociologie k vědám právním a státním* (1917), *Anketa o trestu smrti* (1923) a humanismem propojená *Reforma trestního práva z hlediska sociologického* (1931).

Zejména v posledních dvou jmenovaných Chalupný požaduje reformu trestního zákoníku, ke které by byli přizváni sociologové. Říká, že je třeba snažit se léčit choroby odstraňováním příčin a kořenů a ne pouze potírat příznaky choroby. Opačný přístup by byl správný pouze u ojedinělých případů, ovšem ne, pokud jde o chorobný stav celé společnosti. V této souvislosti klade Chalupný důraz na sociální péči, kulturní osvětu a výchovu. To právě zazlívá i ekonomické politice dr. Rašína, která kulturu opomíjela.<sup>9</sup> K velice zajímavým pasážím Chalupného práce patří právě části, které věnuje novým cestám trestního práva. Lze zde najít mnohé prvky o kterých se mluví i dnes a které jsou již zaváděny do praxe (alternativní tresty). Stěžuje si, že trestní řád je příliš chudý na tresty oproti složitosti života i deliktů, než byly trestní soustavy dob minulých. Přiklání se k názoru, že je třeba vytvořit novou soustavu trestů, moderní, která počítá s „individualizací trestu“. Druhou podmínkou nového trestního práva je zduchovnění trestů.

Chalupného návrhy na reformu trestního řádu a zavedení alternativních (duchovních a individuálních) trestů, stejně tak jako i jeho názory na trest smrti, jehož byl silným odpůrcem, jsou dnes až překvapivě aktuální.

<sup>5</sup> JOSEF KRÁL, *Československá filosofie*, Praha 1937, s. 192.

<sup>6</sup> ARNOŠT INOCENC BLÁHA, *Československá sociologie*, Brno 1997, s. 80.

<sup>7</sup> ARNOŠT INOCENC BLÁHA, *Sociologie*, Praha 1968, s. 247.

<sup>8</sup> BLÁHA, *Československá sociologie*, Doplněk, Brno 1997, s. 77.

<sup>9</sup> E. CHALUPNÝ – O. KYPR, *Anketa o trestu smrti*, Praha 1923, s. 20 an.